

กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย Conservation Process Religious Sanctuary in Cultural World Heritage of Thailand

ปิยวรรณ หอมจันทร์

Piyawan Homchan

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Science Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระคมสัน ฐิตเมธโส

Phra Komsan Thitamethaso

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Science Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: giggy2009@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปของศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย 2) ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย 3) เสนอแนวทางการสร้างสำนักอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร และการวิจัยเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม โดยใช้วิธีทวิภาคีวิจัยการแบบผสมผสานเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันศาสนสถานภายในโบราณสถานของประเทศไทยมีความเสี่ยงต่อความเสียหายจากภัยพิบัติ สภาพอากาศ ความผิดปกติของระดับน้ำเป็นปัญหาด้านภูมิศาสตร์ การขยายเมือง การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนที่ทำให้เกิดแรงสั่นสะเทือนและมลพิษจากยานพาหนะ การบุกรุกโบราณสถานเป็นปัญหาที่เกิดจากสภาพแวดล้อม และปัญหาด้านกฎหมาย/พรบ.โบราณสถานที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กระบวนการอนุรักษ์, ศาสนสถาน, มรดกโลกทางวัฒนธรรม

Abstract

This research paper is part of the research entitled “Conservation Process Religious Sanctuary in Cultural World Heritage of Thailand” and objectives of this research were to: 1. Study the general state of religious place to cultural world heritage in Thailand, 2. Study the religious place preservation process to cultural world heritage in Thailand and 3. To propose the guideline for consciousness creation to religious place preservation process to cultural world heritage in Thailand. A research methodology was the mixed methods: the qualitative research collected data by the researcher, from document, from key informants and participants in focus group discussion by in-depth-interviewing analyzed data by content analysis. Findings were as follows: the present religious place in the old ancient religious places have the risky to be damaged from natural disasters such as the weather change, water level due to geographic problem. It has the urban area expansion by building the houses the makes it checking and pollution from vehicles that ancient religious place is the problem of pollution, invasion of ancient religious place sites is a problem caused by the environment and the law is about the duty and enforcement of the government officers for ancient religious place that have the complexity of each own organization.

Keywords: Conservation Process, Religious Sanctuary, Cultural World Heritage

บทนำ

แหล่งมรดกโลก (World Heritage Site) คือพื้นที่หรือจุดหลักที่ได้รับคัดเลือกจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เพราะมีลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และด้านอื่น และได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายตามสนธิสัญญา สถานที่เหล่านี้ถือว่าสำคัญต่อประโยชน์โดยรวมของมนุษยชาติ สำหรับประเทศไทยแหล่งมรดกโลกนั้นมีสถานที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วได้แก่ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ นครประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร จากการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 เมื่อปีพุทธศักราช 2534 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย นครประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร เป็นเมืองโบราณที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานของอารยธรรมอันรุ่งเรืองในอดีต สะท้อนให้เห็นภาพของอาณาจักรสุโขทัยในความเป็น “รุ่งอรุณแห่งความสุข” เป็นต้นกำเนิดของประวัติศาสตร์ชาติไทย และด้วยความโดดเด่นนี้เองส่งผลให้เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และได้รับการขึ้นทะเบียนไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก เมื่อปีพุทธศักราช 2534 ด้วยคุณค่าความโดดเด่นตามเกณฑ์มาตรฐาน ดังนี้

หลักเกณฑ์ข้อที่ 1

“เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรม ที่มีความงดงามและเป็นผลงานชิ้นเอกที่ได้รับการสร้างสรรค์จากอัจฉริยภาพด้านศิลปะอย่างแท้จริง”

หลักเกณฑ์ข้อที่ 2

“เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณีหรืออารยธรรม ซึ่งยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว”

โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ทั้ง 3 เมืองนี้ แสดงให้เห็นถึงผลงานสร้างสรรค์อันล้ำเลิศของมนุษย์ ความงามอลังการของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมสุโขทัย เป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลต่อศิลปกรรมไทยในระยะต่อมา ความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และพระพุทธรูปลีลาเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จของศิลปกรรมไทยยุคแรกนี้ได้อย่างดี

ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา Ayutthaya Historical Park ได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก UNESCO ภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 จาก UNESCO เป็นมรดกโลกที่เป็นแหล่งรวบรวมศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีมานานกว่า 417 ปี มีโบราณสถานที่เก่าแก่ทรงคุณค่าและแสดงถึงความรู้เรื่องของบรรพบุรุษไทยสมัยก่อนอยู่มากมาย กระทั่งในปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้ถูกบูรณะปรับปรุงโครงสร้างให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ให้กับคนรุ่นใหม่ ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์มีโบราณสถานตั้งอยู่เป็นจำนวนมากกว่า 200 แห่งทั้งพระราชวังโบราณหรือพระราชวังหลวงที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ วิหารพระมงคลบพิตรเป็นสถานที่ตั้งพระพุทธรูปสำริดองค์ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย วัดพนัญเชิงมีพระพุทธรูปนาม พระพุทธไตรรัตนนายก เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยที่มีอายุมากและใหญ่ที่สุดในประเทศไทย นอกจากนี้ วัดเจ้าฟ้าฯ ไทหรือวัดใหญ่ไชยมงคล วัดไชยวัฒนาราม วัดพระราม วัดมหาธาตุ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่สำคัญยิ่งของประเทศไทย

จากการสำรวจเมื่อ ปี พ.ศ. 2530 พบว่า โบราณสถานได้ถูกทำลายไปในช่วงเวลา 20 ปีมีการทำลายโบราณสถานจนสูญหายไปถึงร้อยละ 50 นับว่ามีความเสี่ยงต่อการสูญหายของมรดกทางวัฒนธรรมที่ร้ายแรงมาก ซึ่งสาเหตุที่ทำให้แหล่งโบราณสถานถูกทำลายไป เกิดจากสาเหตุต่างๆ ดังนี้

1. การเสื่อมสลายไปเนื่องจากกระบวนการทางธรรมชาติและกาลเวลา กรณีนี้ได้แก่ การพังทลายของดิน การชะล้างดิน เนื่องจากการกระทำของน้ำฝน น้ำท่วม แผ่นดินยุบตัว แผ่นดินไหว รวมทั้งจากการกระทำของลมและภูมิอากาศ รวมทั้งความชื้น ความร้อน อุณหภูมิ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเกิดจากกฎของธรรมชาติที่เมื่อกาลเวลาผ่านไป วัตถุต่างๆ ย่อมผุพังเสื่อมสลายรูปลักษณ์เดิม แต่โดยทั่วไปแล้วการเสื่อมสลายเนื่องจากกาลเวลามักเป็นไปอย่างช้า

2. การเสื่อมสลายเนื่องจากการกระทำของคน การเสื่อมสลายของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี บันทึกประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุ เนื่องจากการกระทำของคน นับเป็นปัญหาใหญ่และมีผลในการทำลายมากที่สุดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ การกระทำที่นำไปสู่การทำลายนั้นก็มีทั้งทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การก่อสร้างสิ่งใหม่ๆ ทับแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถาน การขุดดินบริเวณโบราณสถานเพื่อใช้ในการก่อสร้าง หรือการพยายามซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุโดยขาดความรู้ เป็นต้น และทำไปโดยจงใจ เช่น การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุเพื่อนำไปขายหรือเก็บเป็นของส่วนตัว เป็นต้น

3. การเสื่อมสลายเนื่องจากการกระทำของพืชและสัตว์ รากของพืชที่ขึ้นอยู่ตามแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือสิ่งก่อสร้างที่มีความงดงามทางศิลปะสามารถงอกขึ้นไปตามช่องว่างและรอยต่อส่วนต่างๆ ของสิ่งก่อสร้างได้ เมื่อพืชเหล่านี้เติบโตมีรากใหญ่ขึ้นก็จะดันให้สิ่งก่อสร้างเกิดรอยแยกจนกระทั่งร้าวและแตกหักหลุดออกไป ส่วนสัตว์ประเภทมด ปลวก มอด ก็สามารถทำลายส่วนประกอบของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เป็นไม้และอินทรีย์วัตถุให้สูญสลายไปได้อย่างรวดเร็วมาก รวมทั้งสามารถทำลายบันทึกประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุที่ทำด้วยกระดาษ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, 2555)

สำหรับแนวทางในการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นไปด้วยความถูกต้อง ทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานมาจนถึงปัจจุบัน คำว่า “การอนุรักษ์” จึงได้ยึดถือตามคำจำกัดความของระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้ทรงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

สำหรับการอนุรักษ์ในวิธีการต่างๆ ได้ระบุความหมายไว้ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2546)

ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

จากความเป็นมาและเหตุผลดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทยเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ในการอนุรักษ์วัดและโบราณสถานต่างๆ ในเมืองประวัติศาสตร์ สุโขทัยและเมืองบริวาร และอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งที่ชาวไทยและ

ชาวต่างชาติให้ความสนใจ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญจากประเด็นดังกล่าว จึงได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลต่างๆ มาประกอบ เพื่อศึกษาถึงกระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารและอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้วัฒนธรรมประเพณีของชาติไทยได้เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก อีกทั้งยังเป็นข้อมูลและหลักฐานเพื่อประกอบการศึกษา สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาในงานด้านนี้และเพื่อสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ศาสนสถานมรดกโลกของไทยอันมีคุณค่าของชาติสืบต่อไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย
2. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย
3. เพื่อเสนอแนวทางการสร้างสำนึกอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่ายเอกสารที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์ การจัดการและศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรม และ

2. การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงสภาพทั่วไปของศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทยในพื้นที่ที่ศึกษา โดยคัดเลือกโบราณสถาน/ศาสนสถานที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญ

3. รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา, ผู้อำนวยการสำนักศิลปากร, ผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์, ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, นักวิชาการวัฒนธรรม นักโบราณคดี และปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งสิ้น 21 ท่าน และการประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับพระสังฆาธิการและนักอนุรักษ์ท้องถิ่น

4. วิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย โดยเน้นถึงกระบวนการสร้างสำนึกอนุรักษ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ สภาพทั่วไปของศาสนสถาน กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถาน และแนวทางการสร้างสำนึกอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ผู้จัดการท่องเที่ยว สถานศึกษา และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทยมีความเสี่ยงด้านความเสียหายจากภัยพิบัติ เนื่องจากประเทศไทยเป็นพื้นที่แบบร้อนชื้นทำให้มีฝนตกชุก ศาสนสถานบางแห่งที่อยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศเสี่ยงต่อความเสียหายอันเป็นเหตุจากแผ่นดินไหวทำให้ศาสนสถานโบราณสถานประเภทสถูป เจดีย์ วิหาร หลายแห่งเกิดรอยแตกร้าวทรุดเอียงได้ ในส่วนภาคกลางที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ

ต้องประสบกับปัญหาจากอุทกภัยเป็นประจำทุกปีทำให้อาคารศาสนสถานโบราณสถานต่างๆ ถูกน้ำกัดเซาะเกิดความชำรุดเสียหาย ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงมีการก่อสร้างอาคารรุกล้ำเขตโบราณสถาน การก่อสร้างอาคารทำให้เกิดแรงสั่นสะเทือนและมลพิษจากยานพาหนะ การลักลอบขุดค้นหาโบราณวัตถุหรือของมีค่าเป็นการทำลายโบราณสถาน และปัญหาจากพืชและสัตว์ สาเหตุมาจากการสะสมความชื้นในอาคารศาสนสถานทำให้พืชเจริญเติบโตรากก็จะซอนไชไปตามร่องรอยร้าวของโบราณสถาน และเกิดแรงดันส่งผลให้รอยแตกร้าวมีขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นสัตว์จำพวกพวกปลวก มอด หนู นก ค้างคาวทำรังทำให้โบราณสถานเกิดความเสียหายตามมาภายหลัง

2. กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย มีดังนี้

ลำดับขั้นตอน	การสงวนรักษา	การบูรณะ	การปฏิสังขรณ์	การเสริมความมั่นคง แข็งแรง
กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถาน	1.ทำความสะอาดโบราณสถานและบริเวณรอบโบราณให้มีความเรียบร้อยปราศจากสิ่งปฏิกูล	1. การซ่อมแซมโบราณสถานเฉพาะหน้าที่สามารถแก้ไขในส่วนที่ชำรุดเสียหายเล็กน้อย กลับสู่สภาพที่ดี	การคืนสภาพโบราณสถานที่เสียรูปร่างกลับสู่สภาพเดิมโดยใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะทำได้	1. การเสริมความมั่นคงในการอนุรักษ์ขั้นพื้นฐานหากจำเป็นต้องทาสีอาคารศาสนสถานโบราณสถาน เนื่องจากสีเดิมเสื่อมหมดสภาพให้ใช้สีแบบเดิมเพื่อคงความเป็นของแท้ดั้งเดิม และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ทั้งนี้ต้องดำเนินการภายใต้การดูแลของพนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรอย่างใกล้ชิด
	2. กำจัดวัชพืชที่ขึ้นอยู่บนโบราณสถานอันจะก่อให้เกิดการชำรุดเสียหาย	น้อยๆ กลับสู่สภาพที่ดีใช้สอยต่อไปได้โดยไม่กระทบต่อคุณค่าและลักษณะเด่นของโบราณสถาน	ด้วยการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ตามหลักฐานที่มีอยู่เดิมทางประวัติศาสตร์	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่
	3. ไม่เผาทำลายขยะมูลฝอย ต้นไม้ และวัชพืช หรือสิ่งทีก่อให้เกิดมลพิษ	2.การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ ต้องใช้รูปแบบและวัสดุการก่อสร้างตามชนิดส่วนผสม ลักษณะและวิธีการแบบดั้งเดิม	หลักฐานที่มีอยู่เดิมทางประวัติศาสตร์	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่
	4. จัดเตรียมถังขยะที่เพียงพอและเหมาะสม ไม่บดบังมุมมองทั้งดงามของโบราณสถาน	3.การซ่อมแซมด้วยปูนฉาบ ปูนสอ หรือปูนยาแนวในส่วนของโบราณสถาน ควรใช้ปูน	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่
	5.การปลูกและตัดแต่งไม้ยืนต้นมิให้ขัดตาหรือชิงเด่นและควรพิจารณาให้สอดคล้องกับโบราณสถาน	3.การซ่อมแซมด้วยปูนฉาบ ปูนสอ หรือปูนยาแนวในส่วนของโบราณสถาน ควรใช้ปูน	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่	ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม มิว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่

ลำดับขั้นตอน	การสงวนรักษา	การบูรณะ	การปฏิสังขรณ์	การเสริมความมั่นคง แข็งแรง
	6.ตรวจตรา โบราณสถานให้คง สภาพ ไม่เสี่ยงต่อ การทำลายจากภัย ธรรมชาติ พืช สัตว์ และมนุษย์	4.การเสริมสร้างส่วนที่ เสียหาย ต้องทำให้ กลมกลืนกับสภาพเดิม แต่ต้องแสดงให้เห็นถึง ความแตกต่างระหว่าง ของเก่าที่มีอยู่แต่เดิม และของใหม่ที่ซ่อมแซม เสริมสร้าง		วัสดุที่ใช้ต้องไม่ก่อความ เสียหาย และกีดขวางบด บังโบราณสถาน ทั้งนี้ต้อง ดำเนินการภายใต้การดูแล ของพนักงานเจ้าหน้าที่ ของกรมศิลปากรอย่าง ใกล้ชิด
	7. การใช้วัสดุค้ำ ยันเพื่อความมั่นคง ในโครงสร้าง ป้องกันความ เสียหายเบื้องต้น เพื่อรอดำเนิน อนุรักษ์ขั้นต่อไป			
ผู้มีส่วนที่รับผิดชอบ	- ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่น	- เจ้าอาวาสวัดที่มี โบราณสถาน	- เจ้าอาวาสวัดที่มี โบราณสถาน แต่ จะต้องดำเนินการ ภายใต้ข้อแนะนำ ของพนักงาน เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากรเท่านั้น	- เจ้าอาวาสวัดที่มี โบราณสถาน แต่จะต้อง ดำเนินการภายใต้ ข้อแนะนำของพนักงาน เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เท่านั้น
	- เจ้าอาวาสวัดที่มี โบราณสถาน	- ประชาชนที่ได้รับการ อบรมอาสาสมัครท้องถิ่น ในการดูแลรักษามรดกทาง ศิลปวัฒนธรรมหรือ อส. มศ. และชุมชนท้องถิ่น		
	- องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น			
	- หน่วยงานภาครัฐ			
	- ภาคเอกชน		- ชุมชนท้องถิ่น	- ชุมชนท้องถิ่น
	- รุกขกร/ ผู้เชี่ยวชาญด้าน ต้นไม้	- หน่วยงานภาครัฐ	- หน่วยงานภาครัฐ	- หน่วยงานภาครัฐ
เครื่องมือ อุปกรณ์	- วัสดุ/ผลการ รับรองว่าไม่มี ผลกระทบต่อ โบราณสถาน	- นโยบาย และการ กำหนดแผนการ ดำเนินการอนุรักษ์ โบราณสถาน	- นโยบาย และการ กำหนดแผนการ ดำเนินการอนุรักษ์ โบราณสถาน	- แผนการดำเนินการ อนุรักษ์โบราณสถาน หรือ อาจเป็นแผนการแก้ไข เร่งด่วน
	- น้ำสะอาด			
	- แปรงขนอ่อน ผ้า ผิวนุ่ม	- ข้อมูล หลักฐานทาง โบราณคดีเกี่ยวกับ โบราณสถานนั้น	- ข้อมูล หลักฐาน ทางโบราณคดี เกี่ยวกับโบราณสถาน นั้น	- ข้อมูล หลักฐานทาง โบราณคดีเกี่ยวกับ โบราณสถานนั้น
	- ถังภาชนะรองรับสิ่ง ปฏิภูล/ขยะรูปทรง สี ที่กลมกลืนกับ โบราณสถาน	- วัสดุที่กลมกลืนและไม่ ทำลายพื้นผิวของ โบราณสถาน	- วัสดุที่กลมกลืน และไม่ทำลายพื้นผิว ของโบราณสถาน	- วัสดุที่กลมกลืนและไม่ ทำลายโครงสร้าง รูปทรง เดิมของโบราณสถาน

ลำดับขั้นตอน	การสงวนรักษา	การบูรณะ	การปฏิสังขรณ์	การเสริมความมั่นคง แข็งแรง
งบประมาณ	- ชุมชนท้องถิ่น ร่วมแรงกันดูแล รักษาทำความ สะอาดด้วยจิต อาสา	- ประชาชนสมทบทุน หรือร่วมบริจาค	- ประชาชนสมทบ ทุน หรือร่วม บริจาค	- ประชาชนสมทบทุน หรือร่วมบริจาค
	- ประชาชนสมทบ ทุน ร่วมบริจาค	- รายได้จากการจัดเก็บ ค่าบริการสาธารณะ	- รายได้จากการ จัดเก็บค่าบริการ สาธารณะ	- รายได้จากการจัดเก็บ ค่าบริการสาธารณะ
	- รายได้จากการ จัดเก็บค่าบริการ สาธารณะ			
	- งบประมาณ แผ่นดิน	- งบประมาณแผ่นดิน	- งบประมาณ แผ่นดิน	- งบประมาณแผ่นดิน

3. แนวทางการสร้างสำนักรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย ประกอบด้วย

1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย เปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา กลุ่มประชาชน ได้มีโอกาสร่วมรับรู้ข่าวสาร รับฟัง และร่วมแสดงความคิดเห็นในรูปแบบต่างๆ จัดระบบการมีส่วนร่วมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือกันในท้องถิ่น พัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และศูนย์อนุรักษ์ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ มรดกทางวัฒนธรรมประจำชุมชน 2) ส่งเสริมหลักสูตรยุวมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทบพวนนโยบายการศึกษาของประเทศสามารถตอบโจทย์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่กำลังเป็นที่นิยม หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรม ด้านศาสนา ด้านการอนุรักษ์ และชุมชนท้องถิ่น ต้องทำบันทึกความเข้าใจเพื่อให้เกิดวิธีการดำเนินการให้เยาวชนมีความตระหนักถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น จัดกิจกรรมให้เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ สรุบบทเรียนการเรียนรู้วิถีชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมในภาคส่วนต่างๆ และ 3) การส่งเสริมต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเน้นการสร้างศาสนทายาทเพื่อทำหน้าที่ดูแลศาสนสถาน ควรเน้นกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และควรเน้นกิจกรรมที่เสริมทักษะการใช้ชีวิตในสังคมให้แก่เยาวชน

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้จะกล่าวถึงกระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย ดังนี้

1. การสงวนรักษา คือ การดูแลรักษาโบราณสถานคงสภาพ เชลอการเสื่อมสภาพ การยับยั้งป้องกันความเสียหายต่อโบราณสถานสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “เสมา : ประวัติศาสตร์ คุณค่าและการจัดการการอนุรักษ์ขององค์พระพุทธรูปในจังหวัดบุรีรัมย์” พบว่าการอนุรักษ์ของวัดยังไม่มี การขับเคลื่อนดูแลเท่าที่ควร อาทิ การจัดการ การอนุรักษ์ใบเสมาโบราณบ้านปะเคียบของจังหวัดบุรีรัมย์ ยังคงสภาพเดิมคงปล่อยไว้ให้เสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา

2. การบูรณะ คือ การซ่อมแซมและปรับปรุงให้รูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุด แต่ต้องแสดงถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่สอดคล้องกับงานวิจัยสมพล ดำรงเสถียร และสันติ เล็กสุขุม (2558) ได้วิจัยเรื่อง “การทดลองออกแบบอาคารสาธารณะในพื้นที่มรดกโลก: นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา” พบว่าองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้คือ อาคารใหม่อยู่กับอาคารเก่าได้ในรูปแบบการทำให้ภาพรวมของพื้นที่มีองค์ประกอบสัมพันธ์กันด้วยวิธีผสมผสานความรู้ด้านประวัติศาสตร์ จิตวิทยาการรับรู้ และเทคโนโลยี

3. การปฏิสังขรณ์ คือ การทำให้กลับสู่สภาพเดิมที่เคยเป็นมา โดยก่อสร้างขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานความถูกต้อง และความเป็นจริงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์สอดคล้องกับงานวิจัยของ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2539) ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในจังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า วัสดุและโครงสร้างของตัวโบราณสถานเป็นปัจจัยในการกำหนดแนวทางในการบูรณะ ซึ่งจะสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่สองคือหลักการหรือปรัชญาของการบูรณะว่าจะใช้แนวทางการอนุรักษ์เพื่อรักษาหลักฐาน หรือใช้วิธีปฏิสังขรณ์ให้คืนรูปดั้งเดิม หรืออาจจะไม่มีวิธีพบกันครึ่งทาง

4. การเสริมความมั่นคงแข็งแรง คือ การเสริมโครงสร้างของใหม่เข้าไปในวัสดุโบราณสถานเพื่อป้องกันมิให้เกิดอันตรายและสร้างความเสียหายต่อโบราณสถานสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวินัยธรเอกชินวิโส (เฉยประทุม) (2557) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พบว่า พิจารณาถึงคุณค่าโบราณสถานไม่ให้เสื่อมลง ซ่อมแซมโบราณสถานส่วนที่ชำรุด ให้เลือกวัสดุที่เหมาะสมและปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ

องค์ความรู้การวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ : ปิยวรรณ หอมจันทร์, 2563

จากภาพองค์ความรู้จากการวิจัย อธิบายได้ดังนี้

กระบวนการอนุรักษ์ศาสนสถานในมรดกโลกทางวัฒนธรรม คือ 1) การสงวนรักษา การดูแลรักษา โบราณสถานคงสภาพ ทำความสะอาดและการกำจัดวัชพืช 2) การบูรณะ การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหาย เล็กน้อยให้กลับสู่สภาพที่ดีด้วยวิธีการดั้งเดิม 3) การปฏิสังขรณ์ การคืนสภาพโบราณสถานที่เสียรูปร่างกลับสู่ สภาพเดิมด้วยการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ตามหลักฐานที่มีอยู่เดิมทางประวัติศาสตร์ และ 4) การเสริมความมั่นคง แข็งแรง เมื่อพบโบราณสถานชำรุดทรุดโทรมจนอาจเป็นอันตรายต้องใช้วัสดุเชื่อมเพื่อค้ำยันโครงสร้างให้มีความมั่นคงแข็งแรงแต่ต้องไม่ก่อความเสียหาย ทั้งนี้ การดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมทุกหน่วยงานต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยเฉพาะชุมชนบริเวณใกล้เคียงโบราณสถานต้องมีความรัก ความหวงแหน และตระหนักถึงคุณค่าของมรดกที่บรรพชนได้สร้างไว้

ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าวได้นำมาผสานกับหลักการจัดการ 4M ได้แก่ 1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อมรดกโลกทางวัฒนธรรมของไทย รู้จักคุณค่าและความสำคัญของศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชน สนับสนุนให้เยาวชนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจชุมชน 2) ส่งเสริมหลักสูตรยุวมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนในชุมชนในการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและพัฒนาการใช้ทักษะด้านสติ สมาธิ ปัญญา และอารมณ์ของเยาวชนรุ่นใหม่ 3) การส่งเสริมต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามากกว่าพุทธพาณิชย์ เน้นการสร้างศาสนทายาทเพื่อทำหน้าที่ดูแลศาสนสถาน สร้างชุมชนให้มีความสงบร่มรื่น มีการบริการสาธารณะที่ดี การต้อนรับที่เป็นกันเองประดุจญาติมิตร รู้สึกรอบอุ้มทุกครั้งที่ได้มาเยือน ส่งเสริมและพัฒนาชุมชนให้มั่งคั่งความรู้ภูมิธรรมคู่กับภูมิปัญญานำไปใช้ประโยชน์ สืบทอดสู่คนรุ่นหลัง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

1.1 จัดทำแผนที่ชุมชนเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้ศึกษาข้อมูลและบริการต่างๆ โดยผู้นำชุมชนเชิญชวนให้ทุกคนในชุมชนทั้งพระภิกษุสามเณร ผู้ใหญ่ เด็ก และคนชราเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การปฏิบัติงาน การร่วมรับประโยชน์จากกิจกรรมต่างๆ และการติดตามการประเมินผล

1.2 พัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และศูนย์อนุรักษ์ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ มรดกทางวัฒนธรรมประจำชุมชน

1.3 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงบูรณาการระหว่างบ้าน ชุมชน วัด ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเรื่อง การสร้างรูปแบบการป้องกันการถดถอยจากการเป็นมรดกโลก

2.2 ควรศึกษาเรื่อง การจัดการปัญหาการทับซ้อนของอำนาจและหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่ในดำเนินการด้านอนุรักษ์มรดกโลก

2.3 ควรศึกษาเรื่อง ผลกระทบที่มีต่อนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจากความเป็นเมืองซ้อนเมือง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2546). **คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2555). **มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักมาตรฐานการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.
- พระครูวินัยธรเอก ชินวโส (เฉยประทุม). (2557). การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **ดุชนิพนธ์** สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. (2539). ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่. **รายงานการศึกษา**. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมพล ดำรงเสถียรและสันติ เล็กสุขุม. (2558). การทดลองออกแบบอาคารสาธารณะในพื้นที่มรดกโลก: นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. **วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม 14 (3) เดือนกันยายน – ธันวาคม 2558**.